

УДК 378.02:808.5

Дидактичні засади формування риторичної компетентності фахівців-менеджерів

Віктор Нагаєв,

доктор педагогічних наук, професор,

Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва

днією з особливостей формування професійної компетентності сучасних менеджерів є необхідність розвитку їх риторичних здібностей, адже вони керують людьми у процесі виробництва. Від керівних кадрів вимагаються фундаментальні знання не лише у галузі управлінських дисциплін, але й у сфері професійно-риторичної компетентності. Менеджер сучасної генерації — це керівник-лідер, який забезпечує ефективну господарську діяльність через активізацію людського фактора шляхом прийняття управлінських рішень. При цьому він має бути не просто грамотним організатором виробничого процесу, а й умілим оратором, який може переконати своїх підлеглих, повести їх за собою, «запалити вогник ентузіазму». Ці менеджерські якості формуються шляхом вивчення теорії та практики риторики, яка покликана надати майбутнім керівникам можливість ефективно впливати на колективи людей відповідними методами. Така діяльність має базуватися на лідерських якостях, знаннях психологічної структури особистості та високому рівні риторичної культури. Риторика є одним із чинників формування світогляду людини, ідеології, знань, життєвої позиції. Риторична компетентність є важливим ресурсом ефективного управління, універсальною регуляторною системою комунікативної поведінки та відносин між людьми [19]. Це положення доводить необхідність підвищення риторичної компетентності (РК) майбутніх менеджерів на основі фор-

мування досвіду риторичної діяльності як освітнього результату. Незважаючи на значну кількість наукових робіт, проблема формування РК майбутніх менеджерів в умовах магістерської підготовки не отримала достатнього висвітлення у педагогічній науці, актуальним залишається виконання відповідного системного педагогічного дослідження. Ця особливість вимагає від педагогічної науки удосконалення навчального процесу на основі розробки дидактичних методів, форм і засобів формування та розвитку риторичної компетентності фахівців.

Як відомо, риторика — це наукова галузь, яка вивчає методи переконання співрозмовника сукупністю форм та засобів лінгвістичного, паралінгвістичного та кінетичного впливу. Вона займає особливе місце в системі управлінської підготовки, виступаючи невід'ємною складовою професійної діяльності фахівця-менеджера. Професійна риторика є самостійним розділом риторичної науки й вивчає особливості передачі інформації підлеглим на основі комунікаційних зв'язків колективної, колегіальної та особистісної підсистем [11, с. 28].

Виражаючи різні за значенням аспекти і функції риторичної компетентності, система риторичних категорій не є довільною, вона відтворює реальну структуру управлінського впливу. Різноманітні аспекти і функції риторики відображені в таких категоріях, як риторична компетентність, риторична діяльність (РД),

комунікативні відносини, інформаційна система, методи риторичного впливу, форми переконання співбесідника та ін. [2; 14; 18]. **Професійна риторика** покликана пристосувати теоретичне обґрунтування сутності трансформації загальних норм і принципів риторичної діяльності до специфічних умов формування риторичної компетентності фахівців-менеджерів.

Вивчення культурологічного аспекту риторичної діяльності дало змогу дійти висновку, що РД можна розглядати як самостійне явище культури, форму міжкультурної комунікації, використовувати як зразок ораторської майстерності при відборі змісту навчального матеріалу [8; 12; 17]. Розгляд психологічного аспекту риторичної діяльності на основі праць Л. Божович, Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна та інших учених допоміг виявити особливості перебігу риторичної діяльності як мовленнєвої, охарактеризувати її поетапну організацію [3; 5; 9]. На основі аналізу соціокомунікативного аспекту визначено особливості здійснення РД у професійній діяльності менеджера, форми і види її виконання. Обґрунтовано, що через РД менеджерів у межах певної організації регулюються відносини між працівниками різних рівнів, здійснюється міжособистісна взаємодія, розв'язання конфліктів у колективі [7; 14; 15]. Вивчення лінгвістичного аспекту засвідчило що для ефективної РД майбутньому фахівцю необхідно мати високий рівень культури й техніки мовлення, а також демонструвати гнучкість під час монологічного й діалогічного (полілогічного) мовлення [2; 18].

Наведені вище положення доводять, що риторична компетентність має відповідати конкретним напрямкам професійної діяльності людини і мати структурно-функціональну побудову у вигляді моделі компетентності фахівця. Одним із проблемних аспектів, що визначають можливість досягнення якісно нового рівня риторичної культури фахівців-менеджерів у ході магістерської підготовки є

запровадження моделі їхньої професійно-риторичної підготовки.

Мета статті полягає в обґрунтуванні компонентів риторичної компетентності сучасного фахівця-менеджера як творчої особистості на основі розробки інваріантної моделі за критерієм сформованості досвіду риторичної діяльності.

Для визначення компонентної структури риторичної компетентності майбутніх менеджерів розглянемо інтегральну характеристику змісту педагогічної діяльності — професійну компетентність. Компетентність — це об'єктивна категорія, яка фіксує суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень тощо, які можна застосовувати в широкій сфері діяльності людини. Професійна компетентність включає такі якості, як: організаційно-управлінська культура, педагогічна культура, економічна культура, культура наукової діяльності, правова культура, досвід організації педагогічної діяльності та ін. Кожна з цих груп спирається на цілком конкретні за змістом первинні якості.

О.А. Грішнова поєднує професійну компетентність з поняттям «кваліфікація працівника», яку визначає як сукупність загальної і спеціальної професійної освіти людини; необхідних знань, умінь, практичних навичок та соціального досвіду для виконання у даних організаційних умовах певних видів діяльності визначеної складності [6, с. 93].

Гьогодні існує досить широка розбіжність у підходах до визначення професійно-риторичних здібностей, які вимагаються від особистості керівника виробництва. Безсумнівно, що всі вони прагнуть якнайповніше відтворити універсальний характер управлінської діяльності та самої професії менеджера і його особистості. Однак, в умовах інтенсифікації виробництва, оновлення змісту функціональної матриці управління, діяльність фахівців-менеджерів істотно ускладнюється. Суперечливі явища сучасної соціально-економічної дійсності впливають на життя й діяльність ме-

неджера. Від результатів його комунікативної діяльності, лідерського впливу та інформаційного пошуку значною мірою залежить доля не лише підприємств і організацій, але й рівень розвитку економіки країни в цілому.

Аналізуючи результати досліджень інституту діагностики здібностей до управління, Г. Борман сформував систему найважливіших професійних якостей менеджера: розумові здібності (творче мислення, аналітичність розуму, здатність давати оцінку); соціальна адаптивність (комунікабельність, сила переконання, наполегливість, уміння співпрацювати в колективі); ставлення до працівників (зацікавленість, формування мотивації до праці, надійність, уміння спілкуватися); ставлення до роботи (ініціативність у прийнятті рішень, здібності до планування та прогнозування, вміння організувати і контролювати, сприйняття нового) [4].

Аналіз компетентнісного підходу [1; 7; 10; 15; 17; 18] дозволив визначити складники професійно-риторичної компетентності майбутнього фахівця-менеджера і, на цій основі, розробити відповідну модель за критерієм сформованості досвіду риторичної діяльності (рисунок).

На основі проведеного аспектного аналізу визначено риторичну компетентність майбутнього фахівця як здатність суб'єкта до успішного здійснення риторичної діяльності в професійній сфері, що ґрунтується на системних знаннях з риторики та способів їх здобуття, риторичних уміннях і навичках, а також сукупності особистісних якостей, які охоплюють мотивацію, вольовий прояв і рефлексію. Компонентну структуру РК визначено на підґрунті філософської категорії «досвід», згідно з якою в процесі цілеспрямованого засвоєння знань про об'єкт пізнання і подальшого його перетворення відкриваються нові зв'язки, властивості, закономірності, випробовуються нові методи і засоби діяльності, виявляються емоції і почуття, набуваються певні ціннісні орієнтації.

Модель риторичної компетентності менеджера розуміємо як інтегративну структуру, складниками якої є такі компоненти: емоційно-ціннісний (мотиваційні потреби, інтереси, цілі та цінності риторичної діяльності); когнітивний (повнота, системність, гнучкість знань, їх науковий характер, етична спрямованість знань); комунікативно-діяльнісний (пізнавальна активність, творча управлінська діяльність, уміння і навички переконувати співбесідника, лідерські здібності, мистецтво управління); особистісно-розвивальний (здатність до саморозвитку, уміння і навички самоуправління та рефлексивної діяльності, гуманістична спрямованість особистості).

Дана модель визначає цілі і зміст риторичної діяльності в системі підготовки управлінських кадрів. Враховуючи державні вимоги до професійної компетентності менеджерів виробництва, можна запропонувати адекватні функціональні моделі діяльності керівних кадрів на рівні сформованості їхньої професійно-риторичної компетентності.

Аналіз сучасних парадигм (знаннєва, культурологічна, гуманістична) дозволив визначити теоретичні, методологічні та аксіологічні орієнтири щодо реалізації цілісного педагогічного процесу формування РК майбутніх менеджерів. Обґрунтовано доцільність застосування концепції особистісно-орієнтованого навчання як теоретичної основи формування РК.

Для реалізації даної концепції нами запропоновано дворівневу педагогічну технологію формування РК майбутніх фахівців-менеджерів. Макрорівень пов'язаний зі специфікою набуття досвіду виконання риторичної діяльності як мовленнєвої. Він передбачає поступову реалізацію педагогічної технології на етапах: удосконалення вимовних, лексико-граматичних навичок; формування вмінь монологічного мовлення; формування вмінь діалогічного мовлення. Кожен з етапів макрорівня реалізується через педагогічну технологію на мікрорівні, яка розроблена на основі інваріантної технології здійснення люди-

ною діяльності та охоплює мотиваційно-цільовий, комунікативно-пізнавальний, комунікативно-перетворювальний і контрольньо-рефлексивний етапи.

скільки риторична компетентність базується на сукупності вмінь (інтелектуально-логічних, методологічних, світоглядних, комунікативних), дидактичну основу цієї підготовки складає комплекс методів (інформаційних, операційних, пошукових, самостійного навчання). Наприклад, навчальний процес, побудований на основі ігрових дидактичних форм, допомагає значно активізувати пізнавальну діяльність студентів, реалізувати творчі компоненти розвитку особистості. За цих умов вона виконує ролі організатора, виконавця, творця, знаходить умови для виявлення життєвої активності. Наприклад, при підготовці аграрних менеджерів автором запроваджено у Харківському національному аграрному університеті ім. В.В. Докучаєва освітню студію-школу молодого лідера, яка проходить у різноманітних дидактичних формах з відпрацювання риторичних якостей [13]. Для забезпечення високого рівня інформаційного забезпечення РД створено творчу лабораторію дидактичних проектів — науковий центр дидактики менеджмент-освіти, як осередок розвитку риторичних здібностей і комунікативних навичок у процесі формування риторичної компетентності фахівців-менеджерів.

Розроблені педагогічна система формування РК майбутніх менеджерів і дворівнева педагогічна технологія втілюються на рівні навчального матеріалу, зміст якого мають засвоїти майбутні фахівці. Завдяки застосуванню системи дидактичних засобів управління навчальною діяльністю на кожному з етапів технології забезпечується керування педагогічного процесу, що виражається у поступовому просуванні від прямого управління через рівень співуправління до рівня самоуправління навчальною діяльністю. Одержані результати засвідчили, що студенти експериментальних груп на

25 % продемонстрували кращі риторичні здібності під час виробничих практик та стажування на підприємствах. При цьому термін їх професійної адаптації скорочувався на третину порівняно зі студентами, які працювали за традиційною системою вузівської підготовки.

На підставі проведеного аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтовано формування риторичної компетентності майбутніх менеджерів як цілісного педагогічного процесу поетапного засвоєння системних знань з риторики та способів їх здобуття, набуття риторичних умінь і навичок, а також розвитку особистісних якостей, необхідних для успішного здійснення риторичної діяльності в професійній сфері. Риторична спрямованість і лідерські здібності є невід’ємними рисами фахівців-менеджерів. При цьому риторичні здібності керівних кадрів є передумовою їх високої професійної компетентності. На цій основі визначено структурні компоненти моделі риторичної компетентності фахівця-менеджера виробничої сфери: емоційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, особистісно-розвивальний.

ІІІ процес формування риторичної компетентності майбутніх менеджерів в умовах магістерської підготовки передбачає таку організацію навчальної діяльності, під час якої майбутні фахівці набувають необхідний досвід риторичної діяльності в професійній сфері. Цей процес має поетапний характер і здійснюється на основі «риторизації» навчальних дисциплін.

Наведені вище положення дають підстави для подальшого дослідження даного напрямку на основі моделювання функцій ефективної риторичної діяльності менеджерів в умовах компетентісного підходу щодо формування досвіду риторичної діяльності.

Література

1. Алифанов, С.А. Основные направления анализа лидерства / С.А. Алифанов // Вопросы психологии. — 1991. — № 3. — С. 90-97.
2. Бацевич, Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. — К. : Академія, 2004. — С. 344.
3. Божович, Л. И. Проблемы формирования личности: собр. псих. тр. / Л.И. Божович. — М. : Ин-т практ. психологии, 1995. — 349 с.
4. Борман, Г. Менеджмент / Г. Борман, Л. Вороніна, М. Федерман. — Гамбург, 1995. — 765 с.
5. Выготский, Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. — М. : Педагогика-Пресс, 1999. — 533 с.
6. Грیشнова, О. А. Людський капітал: Формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грیشнова. — К. : Знання, 2001. — 254 с.
7. Завадський, Й. С. Менеджмент : підручник / Й. С. Завадський. — Т.1. — К. : УФІМБ. — 1998. — 542 с.
8. Зайченко, І. В. Етика викладача вищої школи : навч. посібник / І.В.Зайченко, А.А.Каленський, Т.Ф.Мельничук. — К. : НУБіП України, 2013. — 240 с.
9. Леонтьев, А.Н. Избранные психологические произведения: В 2 т. / А. Н. Леонтьев. — М. : Педагогика, 1983. — Т. 1. — 392 с.
10. Лузан, П. Г. Теорія професійної підготовки спеціалістів / П. Г. Лузан, П. М. Решетнік, Н.С. Журавська. — К. : Вид-во НАУ, 2003. — 130 с.
11. Мацько, Л. І. Риторика : навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. — К. : Вища шк., 2003. — 311 с.
12. Меттіні, Є. Етика менеджменту у творчості А.С.Макаренка: шлях до розвитку особистості / Є.Меттіні // Витоки педагогічної майстерності : Збірник наук. праць ПНПУ ім. В.Г.Короленка. — Вип. 8. — Ч.1. — Полтава, 2011. — С. 213-217.
13. Нагасєв, В.М. Дидактичні критерії навчально-творчої діяльності студентів за технологією «менеджмент-освіта» // Новий колегіум. — 2007. — № 1. — С. 34-39.
14. Сагач, Г. М. Вибрані твори : В 5 т. Т.3: Ділова риторика: “Добротословіє”. — Рівне : ПП ДМ, 2006. — 320 с.
15. Свистун, В. І. Управлінська компетентність фахівців-аграрників : сучасні тенденції та основні напрями формування / В.І. Свистун // Теорія і практика управління соціальними системами. — 2005. — № 2. — С. 103-110.
16. Сухомлинський, В.А. О воспитании / Сост. С.Соловейчик. — 3-е изд. — М. : Политиздат, 1979. — С. 168.
17. Чернілевський, Д.В. Духовна культура особистості : навч. посібник / Д.В. Чернілевський, П.М. Таланчук, М.Б. Євтух та ін. — Вид. 3-є. — Вінниця : Глобус-Прес, 2013. — 416 с.
18. Ципіна, Д.С. Аспектний аналіз риторичної діяльності майбутніх менеджерів / Д.С. Ципіна // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. ; за заг. ред. проф. В.І.Сліпченка. — Вип. LXVI. — Слов'янськ : ДДПУ, 2013. — С. 200-210.
19. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В.Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.

07.08.2015